

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE YUNANİSTAN'IN EGE POLİTİKASI GREECE'S AEGEAN POLICY DURING INTERWAR PERIOD

ÖMER FARUK AKAR*

ÖZ

Ege Denizi üzerinde önemli bir varlığı olan Yunanistan'ın iki savaş arası dönemdeki politikası temel olarak İtalya ve Türkiye ile olan ilişkilere paralel olarak gelişmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından denizdeki komşusu ile ilişkileri minimum düzeyde olan Atina'nın diğer komşusu İtalya ile ilişkileri de Korfu Krizi ile birlikte dip seviyesine gelmiştir. Bu bağlamda Atina'nın Ege politikasını değerlendirdiğimiz zaman genel olarak statükoyu koruma gayretinde olduğu görünmektedir. General Pangalos döneminde İtalya ile iyi ilişkiler inşa edip Türkiye üzerine agresif bir politika izleyen Yunanistan, Venizelos döneminden itibaren bu politikanın tersi yönünde tavır sergilemiştir. İtalyan agresifliği Ankara ve Atina'yı tedirgin etmiş, doğal olarak İtalyan korkusu iki devleti birbirine yakınlaştırmıştır. 1930'lu yıllar Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde altın çağ yaşanmıştır. İki devlet hem ikili olarak hem de Balkan bölgesinde savunma maksatlı ittifak oluşturmuştur. Buna rağmen Yunanistan, doğrudan İtalya aleyhine olacak oluşumlardan kaçınmış, büyük komşusu ile ilişkileri gerginleştirmemeye gayret göstermiştir. II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulduğu ortamda Yunanistan, olası İtalyan saldırısını engellemek için Türkiye, İngiltere ve hatta Almanya ile ilişkilerini sıcak tutmayı amaçlamıştır.

ABSTRACT

Greece, which had a significant power over the Aegean Sea, developed a policy in the interwar period mainly parallel to its relations with Italy and Turkey. After the War of Independence, Athens' relations with its maritime neighbour Turkey were very limited, its relations with other neighbours, especially Italy, its other neighbour, reached lowest level with the Corfu crisis. In this context, if we evaluate Athens' Aegean policy, it might sound as an effort for protecting the status quo. While Greece with General Pangalos established an aggressive policy towards Turkey and good relations with Italy, the Venizelos had an opposite policy. Therefore Italy's aggression made Ankara and Athens unsettled so the fear of Italy brought the two states closer. 1930 led the emergence of a golden era in Turkey-Greece relations. The two states formed a defensive alliance both bilaterally and in the Balkans. Nevertheless, Greece avoided any formations directly aimed at Italy and tried not to strain relations with its large neighbour. As World War II approached, Greece tried to block Italy's attack by establishing good relations with Turkey and Britain, as well as maintaining relations with Germany.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Ege, İtalya, Türkiye, Yunanistan.

Keywords: Aegean, Foreign Policy, Greece, Italy, Turkey,

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, akaromerfaruk9@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4960-7340.

Extended Abstract

In this article, the policies of Greece which is one of the three states in the Aegean Sea, were examined. The aim of this article is to contribute to the literature by presenting the perspective of the other actor Greece, independent from the Turkish-Italian relations in the Aegean during the interwar period, deal with the historical activities of Athens' to specify the context. In this context, the security policies of Athens towards the Aegean during the non-war periods, namely after the First World War and the Turkish-Greek War were examined and explained with what concerns shaped these policies. In Second World War period, due to the occupation of Greece by Italy, Germany and Bulgaria, the process of the study was determined and Athens' view of the Aegean in the interwar period was handled.

The literature on the subject was summarized and document analyzes were used in the paper. Firstly, the policies of Greece starting from the 19th century, then, in order to ensure the historical integrity of the subject, the policies of Athens in the Balkan War and the First World War are briefly explained. Also, the diplomatic process that continues until the Lausanne Peace Treaty period is observed. Secondly, the process constituting the main body of the study, that is, the time after the First World War, Turkish-Greek war and until the invasion of Greece about a year after the start of the Second World War, is discussed. In this period, in order to understand main policy objectives of Greece towards the Aegean Sea holistically, its political relations with neighbour countries in the Aegean Sea are also studied. Relations of Athens with its two neighbors in the Aegean Sea, namely Italy and Turkey, is explained and even in this expression, the relations with Bulgaria and Yugoslavia of the Greeks that secondary important neighbors are also discussed.

It is better to separate the policy of Greece on the Aegean into two periods. In the first period, there seems to be a period in which Greece-Italy convergence in the Aegean equation and Turkey wanted to be isolated. Undoubtedly, one of the important reasons for this was the existence of problems that went beyond the borders of the Aegean, such as the Patriarchate problem and population exchange between Athens and Ankara. In addition to this, with Pangalos in power in Greece, Italy became the actor that Athens approached to in the Aegean issue. Pangalos, who had quite aggressive rhetoric and thoughts on Turkey during this period, supported the idea of convincing his Italian counterpart Mussolini to launch a military operation on Turkey. However, the fact that England and Turkey did not enter into a hot conflict in Mosul and Italy were undesirous of starting an operation against Turkey, ended the existence of the Pangalos government which already had a weak legitimacy at homeland. After the Pangalos' resignation the first period in Greece's Aegean policy came to an end. In the second period of Athens' policy on the Aegean, it can be inferred that there was a rapprochement between Turkey and Greece and a caution against a possible Italian threat. In this period, Venizelos came to the fore with his diplomatic abilities and leadership in Greece. Having been aware of Italy's aggressive policies and expansionist desire, the Cretan statesman saw the solution for the Aegean by rapprochement with Ankara. A new page was opened in bilateral relations when Venizelos, received a response from Ankara with the same warmth after having been sent a warm message to Ankara for this purpose. This period of close relations between Turkey and Greece lasted until the invasion of Greece. Bilateral relations were established on principles and continued to exist independently of the existence of leaders. Neither the replacement of the Greek leader Venizelos by Metaxas nor the death of Atatürk did not disrupt the level of bilateral relations. Especially with the approaching war started to being felt seriously in Europe, Greece tried to intensify its relations with other actors in the region (Yugoslavia, Romania, England, Turkey and even Germany) and tried not to be alone against Italy.

In order to carry out this study, a wide range of resources including Turkish archives, books, articles and internet publications were used. Besides of studies conducted by Turkish academics and researches, non-Turkish researches, especially Greek academicians' studies were used.

As a result, when we look at the Aegean policies of Greece of the interwar period, it is seen that Athens generally adopt a stable policy. Athens has carried out balance policy between its two neighbors in the Aegean, and has tried not to come face to face with the two states during this period of about 20 years. In the period between 1923 and 1940, with the exception of the Pangalos period, Greece established closer relations with Turkey and wanted to prevent Italian aggression. The strong momentum in the Turkish-Greek relations seriously eliminated the security weakness of Athens in the Aegean against a possible Italian threat.

Giriş

Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlığını ilan ettiği 1830 tarihinden itibaren Ege'de etkin bir güç olma yönünde politika benimsemiştir. Bağımsız olduktan sonra Kiklad ve Sporad Adaları'na sahip olan Atina yönetimi, güçler dengesinden yararlanarak Yunanların yaşadığı Adalarda da hâkimiyet kurmak istemiştir. Bu maksatla değinilmesi gereken husus Kuzey Ege Adaları'nın Balkan Savaşı ile birlikte ele alınmasıdır. İtalya'nın On İki Ada'yı işgal etmesinin ardından Balkan Savaşları ile birlikte Kuzey Ege Adaları'nı birer birer alan Yunanistan, Ege'deki hâkimiyetini ciddi anlamda artırmıştır. Akabinde çıkan Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti, İttifak Devletleri'nin yanında yer almış, buna mukabil Yunanistan İtilaf Devletleri'nin yanında saf tutmuştur.

Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf Devletleri'nin teşvikiyle birlikte Yunanistan, Anadolu'da işgal hareketine girişmiş, İzmir'den başlayarak Batı Anadolu içlerine doğru yayılmıştır. Ancak Milli Mücadele hareketi karşısında mağlup olan Yunanistan, Anadolu'dan çıkarılmıştır. Nitekim Lozan'da yapılan görüşmeler neticesinde antlaşmanın ilgili maddeleri gereği Yunanistan, Balkan Savaşları'nda işgal ettiği adaların pek çoğunu elinde tutmayı bilmiş, öte yandan On İki Ada'da İtalyan hâkimiyeti devam etmiştir.

Lozan Konferansı esnasında ve sonrasında Yunanistan'ın Ege üzerindeki politikasını belirleyen belli başlı faktörler bulunmaktadır. Savaşta istediğini elde edemeyen İtalya'da Mussolini ile birlikte faşist bir yönetim kurulmuş, İtalya'nın saldırgan ve yayılcı dış politikasını önlemek Atina'nın dış politika ajandasının temel maddelerinden biri olmuştur. Diğer yandan Yunanistan'ın Ege'yi paylaştığı bir diğer ülke olan Türkiye ile ilişkiler de doğal olarak bu sürecin önemli bir parçası olmuştur. Pangalos dönemi dışında genel olarak Atina ve Ankara'nın ortak kaygısı İtalyan yayılcılığı olmuştur. İki tarafın da ortak kaygıları taşıması, Türkiye ve Yunanistan'ı yakınlaşma sürecine sokmuştur. Bu yakınlaşmanın en önemli ayaklarından biri de 1934 yılında imzalanan Balkan Paketi¹ olmuştur. Zira Atina'nın Ege politikasında önemli bir diğer unsur Balkanlar'daki konjonktürdür. Bulgaristan'ın Ege'den bir çıkış talep etmesi ve Yugoslavya'nın Selanik üzerinden serbest ticaret hakkı istemesi Atina'nın politikasında belirleyici olmuştur. Diğer yandan İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkide denge sağlamak isteyen Yunanistan, 1940'daki İtalyan işgaline kadar bu politikasını sürdürmüştür. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışı ile Akdeniz gibi kritik bir bölgede pek çok adaya sahip olan Yunanistan'ın güvenliği genelde Doğu Akdeniz'de gücü kontrol eden tarafın pozisyonuyla yakından ilgili olmuştur. Gerçekten de savaş başladıktan sonra İngiltere, Yunanistan'ı yanında tutmaya çalışmış, İtalya da benzer bir şekilde Akdeniz'de ve Balkanlarda etkinliğini artırmak için Yunanistan'ı işgale girişmiştir.² Almanya da diğer iki ülkeye benzer şekilde Akdeniz'de Yunanistan'ın önemini bilincine varmış ve İtalya'nın tamamlayamadığı işgal hareketini 1941 yılındaki işgal hareketiyle sonuçlandırmıştır.³

Nitekim bu çalışma genel olarak iki konu üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan ilki Lozan Barış Antlaşması öncesi Yunanistan'ın Ege'deki pozisyonu ve stratejileri ve Lozan Barış Antlaşması'nda yer alan hükümlerdir. İkincil olarak ise Atina'nın iki savaş arası dönemde Ege politikası irdelenecek, bu dönemde Ege ve Balkanlar arasındaki hassas dengede oluşturulan politikanın detayları anlatılacak ve politikayı belirleyen iç faktörler anlatılacaktır.

1-Lozan Barış Antlaşması Öncesinde Yunanistan'ın Ege Politikası:1911-1923

Lozan Barış Antlaşması'na kadar olan süreçte Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin zayıf durumundan faydalanarak hâkimiyetini genişletmek istemiştir. Bu minvalde ilk kazanım olarak Londra Konferansı'nda Girit Yunanistan'a bağlanmıştır ve Yunanistan, Ege'de çok önemli bir adayı ele geçirmiştir.⁴ Ayrıca Atina'nın Ege politikasında bir diğer önemli 'başarı' Balkan Savaşları esnasında gelmiştir. Yunan donanması, savaş sırasında Limni, Midilli, Sakız gibi Kuzey Ege Adaları'nı işgal etmiştir.⁵ Daha sonraki süreçte Ege Adaları'nın hâkimiyetini belirlemek üzere altı büyük devlet* yapmış olduğu ve 'Büyükelçiler Konferansı' olarak adlandırılan toplantıda bir araya gelmiştir. Buna göre, devletler Osmanlı Devleti ve Yunanistan'a göndermiş olduğu 13 Şubat 1914 tarihli notada, Gökçeada, Bozcaada ve Meis adalarının Osmanlı Devleti'nde, işgal edilmiş diğer adaların ise Yunanistan

¹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt 1: 1920-1945*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, 462-465.

² Çağla Derya Tağmat, *Açlık: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları 1941-1943*, Ankara: Siyasal Yayınevi, 2018, 58.

³ Tağmat, *Açlık*, 70.

⁴ Werner Zürer, "Girit Meselesi (Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Siyasi Kriz Çözümündeki Beceriksizlik Hakkında)", Çev. Mustafa Aydın, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 7 (2012), 156-196.

⁵ Adaların işgali ile ilgili çok daha detaylı analiz için bkz. Necdet Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, 62-68.

egemenliğinde kalmasına karar vermiştir.⁶ Büyük devletler tarafından dikte edilen nota, Osmanlı Devleti açısından büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu süreçten sonra Osmanlı Devleti, Yunanistan ile ikili görüşmeler yaparak Midilli, Limni, Sakız ve Sisam adalarının kendisine verilmesini talep etmiş fakat I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile birlikte görüşmeler yarıda kalmıştır.⁷

Ege Adaları üzerinde mukim üç devlet Birinci Dünya Savaşı'nda karşı karşıya gelmiştir. Osmanlı Devleti, İttifak Devletlerinin yanında yer alırken diğer yandan Yunanistan ve İtalya ise İtilaf Devletlerinin yanında savaşa girmişlerdir. Savaşın sonunda galip devletlerin savaş sonrası düzeni belirlemek için yapmış olduğu görüşmelerde doğal olarak Ege Adalarının durumu da gündeme gelmiştir. Bu maksatla Paris Barış Görüşmelerinde bu konuyu içeren başka bir antlaşma kaleme alınmıştı: Venizelos-Tittoni mutabakatı.⁸ Yapılan bu antlaşmaya göre İtalya, Rodos dışındaki adaları Yunanistan'a devretmeyi kabul etmiş, ek olarak İtalya, Rodos'un durumunu İngilizlerin Kıbrıs'taki pozisyonuna bağlayarak ileri tarihli bir halk oylaması yapılması ile belirlemeyi vaat etmiştir. Öte yandan, Yunanistan tarafı da İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki haklarını tanımayı kabul etmiştir. Açık bir şekilde Yunanistan için ciddi avantajlar içeren bu mutabakatı daha sonrasında İtalyan tarafı uygulamayacağını duyurmuş ve bu durum da doğal olarak Yunanistan cephesinde tepkilere neden olmuştur.⁹

1920 yılında Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan barış antlaşması San Remo Konferansı ile son aşamasına ulaşırken, Osmanlı Hükümeti Sevr Antlaşmasını 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalamıştır.¹⁰

Genel itibariyle çok ağır hükümler içeren Sevr Barış Antlaşması'nın ilgili maddeleri gereği Osmanlı Devleti, Yunanistan¹¹ ve İtalya¹² lehine adalar üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. Bu antlaşma ile birlikte İngilizlerin de baskısı neticesinde Bonin-Venizelos mutabakatı da kaleme alınmıştır. Tıpkı bir önceki mutabakatta olduğu gibi İtalya, Yunanistan'a adaları bırakmayı kabul etmiştir. Ancak bu mutabakatın yürürlüğe girmesinin şartı Sevr Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi olmuştur. Sevr'in yürürlüğe girmemesi nedeniyle bu mutabakatta askıda kalan başka bir metin olmuştur.¹³

Bu süreçten sonra, Yunan ordusu Anadolu üzerinde işgal hareketlerini genişletmek istemişse de Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan ulusal direniş hareketi Yunanlara karşı başarılı bir savaş yürütmüştür. Lozan'a giden yolda tarafların Ege politikasını belirleyen iki çok önemli faktörden birisi Yunanistan'ın Anadolu'da giriştiği ve Yunan literatürüne '*Küçük Asya Felaketi*' olarak geçen savaş sürecidir. Yunan Ordusunun savaşı kaybetmesi üzerine Anadolu'daki Yunan işgali son bulmuş ve ateşkes dönemi başlamıştır.

Diğer yandan 1922 yılının Ekim ayının ilk günleri Mudanya Görüşmeleri ile geçmiş ve ardından barış görüşmeleri süreci başlamıştır. Barış görüşmelerine birkaç hafta kalan İtalya'da yaşanan iktidar değişikliği, yalnızca İtalya'yı değil, uzun vadede Avrupa'yı da etkileyecek bir süreci başlatmıştır. Savaş sonrası istikrarsız yönetimlerin yaşandığı İtalya'da faşist hareket, Benito Mussolini'nin önderliğinde 1922 yılında iktidarı ele geçirmiştir.¹⁴ İtalya'da yaşanan bu değişiklik ilerleyen zamanlarda hem Türkiye'nin hem Yunanistan'ın Ege politikasını belirlemesinde temel bir faktör olarak yerini alacaktır.

* Altı büyük devlet: İngiltere, Fransa, Çarlık Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya.

⁶ Hayta, *1911'den Günümüze*, 116-117.

⁷ Hayta, *1911'den Günümüze*, 123-125.

⁸ Hazal Papuççular, *Türkiye ve Oniki Ada (1912-1947)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, 23-24.

⁹ Papuççular, *Türkiye ve Oniki*, 25.

¹⁰ Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977, 57-61.

¹¹ Sevr Barış Antlaşması, Madde 84- Türkiye, ayrıca Gökçeada, Bozcaada adaları üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından Yunanistan yararına vazgeçer. Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki öteki adalar, özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya üzerinde egemenliğine ilişkin, 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması'nın 5. Maddesi ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın 15. Maddesi uyarınca, Londra'da Büyükelçiler Konferansı'na alınan ve Yunan Hükümetine 13 Şubat 1914'de bildirilen karar, işbu Antlaşması'nın 122. Maddesinde sözü edilen ve İtalya'nın egemenliği altına konulan adalar ile Asya kıyısından üç milden daha az bir uzaklıkta bulunan adalara ilişkin hükümlere dokunulmamak koşuluyla, doğrulanmıştır.

¹² Sevr Barış Antlaşması, Madde 122- Türkiye, şimdi İtalya'nın işgalinde bulunan Ege Denizi adaları, başka bir deyimle Stampalia, Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, Piskopis, İncirli, Kalimnos, Loryos, Patnos, Limpos, Sümbeki, İstanköy [Kos] adaları ile bunlara bağlı adacıklar ve Kastellorizo [Meis] adası üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından İtalya yararına vazgeçer.

¹³ Patrick Benedict Finney, *The Relations Between the Entente Powers and Greece, 1923-6*, Doktora Tezi, The University of Leeds School of History, 1993, 169.

¹⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi, 2010, 25.

Harita-1: Kuruluşundan itibaren Lozan'a Kadar Yunanistan'ın Genişlemesi¹⁵

2- Lozan Antlaşması Sonrası Yunanistan'ın Ege Politikası

Anadolu'da yaşanan başarısızlık şüphesiz ki Yunanistan içerisinde fırtınaların kopmasına neden olmuştur. Görüşmeler başlamadan önce Midilli ve Sakız'da yaşanan hareketliliklerin sonucunda Parlamento dağıtılmış ve Kral Konstantinos tahttan çekilmeye zorlanmıştır.¹⁶ Ülke içerisinde böyle bir durum hâkim durumdayken konferansa uluslararası alanda prestiji yüksek olan Giritli devlet insanı Eleftherios Venizelos'un gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷ Lozan görüşmeleri esnasında Yunanistan ile Türkiye arasındaki meseleler uzun süre gündemi meşgul etmiş, özellikle Trakya, tamirat bedeli, Adalar, Patrikhane, mübadele gibi konularda iki taraf karşı karşıya gelmiştir.¹⁸ Lozan Konferansı'nda adalar konusu ağırlıklı olarak Kuzey Doğu Ege adalarına odaklanırken, On İki Ada neredeyse hiçbir şekilde gündeme taşınmamıştır. Özellikle Yunan temsilci Venizelos On İki Ada konusundaki hamlesini gizli görüşmelerle İngiltere'yi devreye sokarak İtalya ile görüşmeyi tercih etmiş, hatta Yunan Dışişleri Bakanı konu ile ilgili görüşmek için Roma'ya gitmiş ancak Mussolini bu konuda tavizkar olmamıştır. Böylece konferans esnasında Venizelos'un uygulamış olduğu gizli diplomasi sonuçsuz kalmıştır.¹⁹

Konferans esnasında Kuzeydoğu Ege Adaları konusundaki görüşmeler ise İsmet Paşa ve Venizelos arasında cereyan etmiştir. Adalar konusunda Türk heyeti, küçük ve yakın adalarla birlikte İmroz, Bozcaada ve Semadirek'in Türkiye'ye bırakılması gerektiğini, diğer adaların ise askerden arındırılmış şekilde ve hatta tarafsız bir şekilde bırakılmasını önermiştir.²⁰ Diğer taraftan Yunanistan ise adaların sakinlerinin Yunanlardan oluştuğunu iddia ederek adaların Yunanistan'a bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer yandan Yunanistan'ın son savaşta da görüldüğü üzere adalar üzerinden değil Yunanistan üzerinden İzmir'e asker çıkardığı ifade edilmiş ve adaların Yunanistan'ın elinde bulunması ile birlikte Anadolu açısından tehdit oluşturmayacağı görüşünü savunmuştur.²¹

¹⁵ Edward S. Forster, *A Short History Of Modern Greece*, Londra: Methuen & Co Ltd Publishing, 1941, 149.

¹⁶ Çağla Derya Tağmat, "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 29 (2014), 141-173.

¹⁷ Michael Llewellyn Smith, "Venizelos' Diplomacy, 1910-23: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement", *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship*, Ed. Paschalis M. Kitromilides, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006, 134-193.

¹⁸ Söz konusu tartışmaların detaylı bir şekilde anlatımı için bkz. Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

¹⁹ Detaylı Bilgi için bkz. Çağla D. Tağmat, "Trablusgarp Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na On İki Ada Konusunda (Gizli) Görüşmeler, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 28/1 (2018), 139-161, <https://doi.org/10.18345/iuturkiyat.437782>, Erişim 07.07.2021.

²⁰ Karacan, *Lozan*, 104.

²¹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 328.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması Türkiye'nin uluslararası alanda tanınırlığını sağlarken, tartışma konusu olan sorunlara da çözüm getirmiştir. Bu bağlamda adalar konusunda antlaşmanın 12. maddesi gereğince Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan Adaları haricinde kalan Kuzey Ege Adaları (Limni, Semadirek, Midilli, Nikarya, Sisam ve Sakız adaları) Yunanistan'a bırakılmıştır.²² Antlaşmanın 13.maddesi ise Yunanistan'a söz konusu adalarda deniz üssü ve istihkâm kurmamayı, sınırlı asker ve jandarma bulundurma hakkını, iki tarafa da birbirlerinin hava sahasında uçmaması hükümlerini teminat altına almıştır.²³ Aynı şekilde iki tarafı ilgilendiren bir başka madde olan 15.maddeye göre ise İtalya'nın egemenliğinde olan On İki Ada resmen İtalya'ya bırakılmıştır.²⁴ Bilindiği üzere ada üzerinde hâkimiyet isteyen Yunanistan'ın bu talebi gerçekleşmemiştir.

Lozan Barış Antlaşması ile birlikte her ne kadar Yunanistan savaşı kaybetmiş olsa da Ege Denizindeki adalar üzerinde hâkimiyetini korumuştur. Ancak Anadolu'da girişilen harekâtın getirmiş olduğu mali yük Yunan ekonomisini zorlamıştır. Zira Yunanistan iki savaş arası dönem boyunca bu mali sorunlarla mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Lozan Antlaşmasının imzalanmasından çok kısa bir süre sonra İtalya, yayılcı politikasının ilk aksiyonunu Yunanistan'a yöneltmiş ve Korfu adasını işgal etmiştir. İtalyan General Enrico Tellini ve yardımcılarının 27 Ağustos 1923 tarihinde Yunanistan-Arnavutluk sınırında öldürülmesi bir anda iki ülke arasındaki tansiyonu yükseltmiştir. Söz konusu olay İtalya'da infiale sebep olurken Roma, Atina'ya 28 Ağustos'ta sert bir ultimatoma göndererek birtakım taleplerde bulunmuştur. Atina'nın bu talepleri reddetmesinin ardından İtalyan Donanması Korfu'yu bombalayarak adayı işgal etmiştir. Söz konusu olay, İngiltere'nin önderliğinde uluslararası aktörlerin devreye girmesi ve Yunanistan'ın İtalya'ya tazminat ödemesiyle çözümlenmiş ve İtalyan birlikleri Korfu'dan çekilmiştir.²⁵ Yaşanan bu olay İtalya'nın saldırgan politikasının Yunanistan açısından ne denli tehlikeli olabileceğini göstermiştir.

Bir yandan mübadelenin getirdiği yük ve kaos,²⁶ diğer yandan ülkenin siyasi anlamda yaşadığı istikrarsızlık Atina'nın 1923 sonrası etkin bir politika izlemesini zorlaştırmıştır. Bu dönemde ülkenin anayasal olarak nasıl yönetileceği hususu henüz çözüme kavuşmamıştır. Ülkede 16 Aralık 1923 yılında yapılan seçimleri Venizelos yanlıları kazanmış ve bunun sonucunda kral II. George ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Ülkede 1924 yılında Cumhuriyet ilan edilmişse de yönetim istikrarsızlığı 1925'te Pangalos iktidarına kadar devam etmiştir.²⁷

Atina'da 1925 yılının Haziran ayında iktidarı General Theodoros Pangalos devralmıştır. Bir darbe ile yönetimi ele alan Pangalos, uyguladığı dış politika ile İki savaş arası dönemde Yunan dış politikası açısından bir istisna yaratmıştır. Pangalos dönemi, Yunanistan'ın İtalya ile yakınlaşma yaşaması açısından önem arz etmektedir. Ancak bu dönemi daha özgün kılan unsur Türkiye'ye karşı uygulanmak istenen politikadır. Lozan Barış

²² Maddenin tam hali: Madde 12 — İmroz ve Bozca Adaları ile Tavşan Adaları dışında, Doğu Akdeniz Adaları ve özellikle Limni, Semadirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları üzerinde Yunan egemenliğine ilişkin 17/30 Mayıs 1913 günlü Londra Antlaşmasının beşinci ve 1/14 Kasım 1913 günkü Atina Antlaşmasının on beşinci Maddeleri hükümleri uyarınca 13 Şubat 1914 günlü Londra Konferansında alınıp 13 Şubat 1914 günü Yunan Hükümetine bildirilen karar, işbu Antlaşmanın İtalya'nın egemenliği altına konulan ve on beşinci Maddede yazılı olan Adalara ilişkin hükümleri saklı kalmak koşulu ile doğrulanmıştır. Asya kıyısından üç milden az uzaklıkta bulunan Adalar, işbu Antlaşmada tersine hüküm olmadıkça, Türkiye egemenliği altında kalacaktır. *Lozan Barış Antlaşması*, 24 Temmuz 1923.

²³ Maddenin tam hali: Madde 13 — Barışın korunmasını sağlamak amacı ile, Yunan Hükümeti, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adalarında aşağıdaki önlemlere saygı göstermeği yükümlenirler: Birincisi: Bu Adalarda hiçbir deniz üssü ve hiçbir istihkâm kurulmayacaktır. İkincisi: Yunan, savaş uçakları ve öteki hava araçlarının Ana-dolu kıyısındaki topraklar üzerinde uçuşu yasaklanacaktır. Buna karşılık, Türkiye Hükümeti de savaş uçaklarının ve öteki hava araçlarının sözü geçen Adalar üzerinde uçuşunu yasaklayacaktır. Üçüncüsü: Söz konusu Adalarda Yunan, Silahlı Kuvvetleri, silâh altına alınıp yerinde eğitilebilecek olan normal askersel birlikle ve tüm Yunanistan topraklarındaki jandarma ve -6- polis sayısı ile orantılı olacak, bir jandarma ve polis örgütü ile sınırlı kalacaktır. *Lozan Barış Antlaşması* 24 Temmuz 1923.

²⁴ Maddenin tam hali: Madde 15 — Türkiye aşağıda sayılan Adalar üzerindeki tüm hak ve senetlerinden İtalya yararına vazgeçer: Bugün İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya (Astropalia), Rodos (Rhodes), Kalki (Calki), Skarpanto, Kazos (Casso), Piskopis (Tilos), Misiros (Misyros), Kalimnos (Kalymnos), Lcros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sombeki (Simi) ve İstanköy (Kos) Adaları ile bunlara bağlı olan adacıklar ve Meis (Castellorizo) Adası. *Lozan Barış Antlaşması*, 24 Temmuz 1923.

²⁵ Frederick Henry Dotolo, *Mussolini, Fascism, and Italian Balkan Policies, 1922-1930*, New York: State University of New York Buffalo, 2001, 121-125.

²⁶ Lozan'da imzalanan ilk antlaşmalardan olan 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Antlaşması'na göre (1930'da nihai olarak çözümlenmiş antlaşma) Anadolu'da yaşayan Ortodokslar Yunanistan'a göç ettirilirken (İstanbul ve Adalar hariç) Yunanistan'da yer alan Müslümanlar (Batı Trakya hariç) Türkiye'ye iade edilecektir. Yaklaşık 1 buçuk milyon Ortodoks'un Yunanistan'a göç etmesi ülkeyi o dönemde ciddi anlamda zorlamıştır. Alexis Heraclides, *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, 66.

²⁷ Forster, *A Short History*, 151-158.

Konferansı esnasında Trakya'da bir ordu kuran ve taarruza geçmek için işaret bekleyen Pangalos, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından duyduğu öfkeyi de gizlememiştir.²⁸ Henüz o zamanlarda Türkiye karşıtı politikasını saklamamış, 1925 yılında iktidarı ele almasıyla da bu düşüncelerini pratiğe taşımıştır.

1922'de yaşanan Anadolu bozgunundan beri Megali İdea'nın ölümünü kabul etmeyen Pangalos, iktidara gelmesiyle bu Yunan düşünüyü gerçekleştirmek için zaman kaybetmemiştir. Bu bağlamda da özellikle iktidarda geldiği andan itibaren Türk dış politikasındaki açmazların takipçisi olmuştur.

Pangalos'un yönetimi ele aldığı yıl, Türkiye'nin İngiltere ile Musul konusundaki görüşmelerin başladığı döneme denk gelmesi açısından oldukça önemlidir. Musul Sorunu²⁹ ile ilgili olarak Türkiye ile İngiltere arasındaki sorunların çözümünde diplomasinin sonuç vermemesi, Pangalos'a beklediği fırsatı yaratmıştır. Türk-İngiliz anlaşmazlığından kaynaklı olarak bu iki ülkenin savaşıacağı düşüncesi Pangalos'un da buna göre bir politika geliştirmesine neden olmuştur.

Dolayısıyla dış politikasını yayımlacı politika olarak inşa eden Pangalos, İtalya ile iş birliği geliştirerek, Anadolu üzerindeki planlarını uygulayabileceğini düşünmüştür. Bunu yaptığı konuşmalarda da sıklıkla dile getiren Pangalos, verdiği demeçlerde Yunan ordusunun Balkanlar'daki en güçlü ordu olduğunu, Selanik'te mübadele ile gelenlerin yakın dönemde Türkiye'ye geri döneceği şeklinde açıklamalar yapmıştır.³⁰ Türk-İngiliz ilişkilerinin dip seviyede olduğu bu dönemde Pangalos ve kurmayları Roma'yla sık sık temas kurmuş ve hatta resmi ittifak antlaşması yapmak istemiş ancak İtalya bu dönemde ittifaka yanaşmamıştır. Sonuç olarak İngiltere ile Türkiye arasında savaş çıkmaması nedeniyle ne İtalya ne de Yunanistan, Türkiye üzerine saldırmaya cesaret etmiştir.³¹ Dışarıda ve içeride yeteri kadar desteği olmayan Pangalos, kısa süre içerisinde iktidarını kaybetmiş ve 1928 yılına kadar Yunanistan'da yine istikrarsız bir siyasi dönem başlamıştır.

Bu istikrarsız dönemde Yunanistan'ı meşgul eden konulardan biri Yugoslavya'nın Selanik üzerinden elde etmeye çalıştığı imtiyazlar olmuştur. Yunanistan-Yugoslavya ilişkilerinde önemli bir mesele olan Selanik Limanı'nda Yugoslavya'nın serbest bölge talebi ve Selanik'e çıkan demiryolunu kontrol etme isteğidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Selanik'e çıkamayıp İtilaf Devletleri ile buluşamayan Yugoslav ordularının yaşamış olduğu acı tecrübe ve coğrafi dezavantaj Belgrad yönetimini bu konuda ısrarcı kılmıştır. Buna karşın liman üzerindeki haklar ve demiryolu işletimi konusunda Belgrad'dan farklı düşünen Atina yönetimi arasında bu mesele önemli bir yer tutmuştur.³²

Atina-Belgrad arasındaki meselenin benzer bir yönü de Sofya-Atina arasında yaşanmıştır. Balkan Savaşları'ndan itibaren Ege'ye çıkış hakkını kaybeden Bulgaristan duruma dair çabalarını devam ettirmiştir. Bulgar yönetimi, Yunanistan'dan Ege'ye çıkış için talepte bulunmuş, Yunanistan, komşusunun bu talebini kabul etmemiş ve Bulgaristan'ın yaşamış olduğu bu durum ileriki yıllarda onu İtalya-Almanya safına yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma, Yunanistan başta olmak üzere diğer bölge ülkelerini tedirgin etmiştir.³³ Hatta bu tedirginlik 1934 yılında Bulgaristan'a karşı kurulacak Balkan Paketi konusunda da itici güç olmuştur.

Atina'nın dış ilişkileri genel olarak bu şekilde seyrederken 1928 yılında yapılan seçimlerde Venizelos yeniden iktidara gelmiştir. 1932'ye kadar bu görevi sürdürecektir olan Giritli devlet insanı yönetiminde Yunanistan daha dengeli ve istikrarlı bir politika inşa etmiştir. Venizelos, kendi döneminde oluşacak dış politikanın esaslarını Selanik'te yapmış olduğu bir konuşmada:

²⁸ Çağla Derya Tağmat, *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi*, İstanbul: Libra Yayınları, 2019, 254.

²⁹ Musul Sorunu, Lozan'da Türkiye ile İngiltere arasında çözümlenemeyen ve Lozan sonrasına bırakılan bir meseledir. Zengin kaynaklara sahip olan bölgeyi hem Türkiye hem İngiltere bırakmak istememekteydi. Taraflar arasında Haliç Konferansı düzenlenmiş ve bir sonuç elde edilememiştir. Daha sonrasında konu Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir. MC'de İngiltere lehine karar çıktıktan sonra Şeyh Said İsyanı ile birlikte bölgede tansiyon yükselmiş ve Türkiye ile İngiltere savaşın eşiğine gelmiştir. Sonuç olarak 1926 Ankara Antlaşması ile birlikte Türkiye, Musul'u İngiliz mandası olan Irak'a devretmeyi kabul etmiştir. Bkz. Oran, *Türk Dış Politikası*, 259-269.

³⁰ Harry J. Psomiades, "The Diplomacy of Theodoros Pangalos: 1925-1926", *Balkan Studies*, 13 (1972), 3-26.

³¹ Antonis Klapsis, "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy during the Pangalos Dictatorship, 1925-1926", *Diplomacy & Statecraft*, 25/2 (2014), 240-259, <http://dx.doi.org/10.1080/09592296.2014.907062>, Erişim 07.07.2021.

³² Dragan Bakić, "The Port of Salonica in Yugoslav Foreign Policy 1919-1941", *Institute for Balkans Studies Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade*, 43 (2012), 191-219, <https://doi.org/10.2298/BALC1243191B>, Erişim 07.07.2021.

³³ P. Kissoudi, "Balkan Politics: Relations Between Greece And The Balkan States In The Inter-War Years And The Role Of The Great Powers In The Region", *The International Journal of the History of Sport*, 25:13 (2008), 1707-1739, <http://dx.doi.org/10.1080/09523360802367299>, Erişim 07.07.2021.

“İrredantist³⁴ geçmişten tam bir kopuş ve Yunan toprak iddialarının terk edilmesi; uluslararası konjonktürün kayıtsız şartsız tanınması, Bulgaristan ve Türkiye gibi eski düşmanlar da dâhil olmak üzere tüm komşu devletlerle anlaşmazlıkların barışçıl çözümü ve İtalya ile İngiltere ve Fransa ile (eski koruyucu güçler) eşit düzeyde dostane ilişkiler; Milletler Cemiyeti'nin ilke ve amaçlarına sıkı bir şekilde uyulması.” şeklinde açıklamıştır.³⁵

Venizelos'un dış politikasının en belirgin özelliği büyük devletlerin himayesini sürdürmekten çok komşu devletlerle dostane ilişki kurmak ve barışçı politika tesis etmek olmuştur.

Uygulanmak istenen yeni politikanın ilk somut adımı İtalya ile 23 Eylül 1928'de imzalanan Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması olmuştur. Aslında Mussolini'nin aklında olan antlaşma şekli Küçük Antantı³⁶ dengeleyecek şekilde Türkiye ve Yunanistan'la üçlü bir pakt kurmaktı. Ancak Yunanistan-Türkiye arasındaki sorunlar böylesi bir paktın kurulmasını engellemiştir. Buna karşın Türkiye ile İtalya arasında 30 Mayıs 1928'de imzalanan antlaşmadan kısa bir süre sonra İtalya-Yunanistan antlaşması imzalanmıştır.³⁷ Bu antlaşma ile birlikte aynı dönemde bir diğer gelişme ise On İki Ada meselesinde yaşanmıştır. Daha öncesinden bahsedildiği üzere Yunanistan tarafı çeşitli dönemlerde On İki Ada'nın kendisine bağlanması için diplomasi faaliyeti yürütmüştür. Ancak Venizelos'un politikasında bu dönemde konuyla alakalı olarak radikal bir değişim yaşanmıştır. Basına demeç veren Giritli lider On İki Ada meselesinin ada sakinleri ve İtalya devleti arasında çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁸ Bu dönemde İtalya ile kurulacak iyi ilişkilerin ada sakinlerinin şartlarını geliştireceğini düşünen Venizelos bu yönde bir açıklama yapmıştır ve Yunanistan 1919'dan itibaren On İki Ada'ya talip olma meselesini İtalya lehine kapatmıştır.³⁹ Venizelos, bu dönemde Atina'yı ziyaret eden İtalyan bakana “*İtalya ile mükemmel, sıcak ve samimi ilişkiler, Yunanistan'ın dış politikası için temeldir*” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.⁴⁰

Ege'deki komşusu İtalya ile iyi ilişkiler kuran Atina yönetimi için, Ege'nin doğu yakasındaki komşusu Türkiye ile ilişkileri düzeltme yönünde de ileri adım attığı söylenebilir. İtalya ile yakınlaşmanın nihai olmadığını farkında olan iki tecrübeli lider, Mustafa Kemal ve Venizelos, ikili ilişkileri geliştirmek için benzer bir irade ortaya koymuşlardır. Bu yönde ilk adım Giritli liderden gelmiştir. Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup yazan Venizelos, ikili ilişkileri geliştirmek isteğini belirtmiş, bu çağrısına Ankara'dan olumlu geri dönüş yapılmıştır.⁴¹ Bu arada ikili ilişkilerin önündeki en büyük engel olan mübadele sorunu da bu dostluk ortamının getirisiyle 10 Haziran 1930 Ankara Antlaşması ile çözümlenmiştir.⁴² Bu antlaşmadan kısa bir süre sonra Yunan parlamentosunda bir konuşma yapan Venizelos, Türkiye ile iyi ilişkilerin gerekliliğinden bahsederek özellikle Pangalos Hükümeti dönemini eleştirmiştir. Venizelos'un bu politikasında önemli iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki İstanbul'da bulunan Rum cemaatin üzerindeki baskıyı azaltmaktır. İkinci ise Ankara ile yaşanan meselelerin, Atina'nın diğer dış politika sorunlarına odaklanmasını üzerinde bir engel yaratmasıydı. Bu dönemde daha önce bahsedildiği üzere Yunanistan'ın Bulgaristan ve Yugoslavya ile çeşitli sorunları bulunduğunu unutmamak gerekir.⁴³

Türk-Yunan yakınlaşmasının yaşandığı bir dönemde Ege'de genel konjonktürü ilgilendiren bir başka önemli hadise İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele ve ailesinin Rodos ve On İki Ada'ya yapmış olduğu ziyarettir. Kral ve

³⁴ Kurtarımcılık anlamına gelen sözcük dil, din, soy ve kültür birlikteliği olduğu halde herhangi bir devletin sınırları dışında yer alan halk ile söz konusu devletin birleşmesi fikridir.

³⁵ Ioannis D. Stefanidis "Reconstructing Greece As A European State: Venizelos' Last Premiership, 1928-32 ", *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship*, Ed. Paschalis M. Kitromilides, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006, 193-234.

³⁶ Fransa'nın özellikle Alman tehdidine karşı kendini güvende hissetmesi için Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya ile imzalamış olduğu antlaşmalar serisidir. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:1914-1995*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, 221-223.

³⁷ Antonis Klapsis, "Greek Diplomacy Towards Fascist Italy 1922-1940", *Monnheimer Beiträologie zur Klassischen Archaologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns*, 2013, 293-302.

³⁸ New York Times, "Greeks Criticize Treaty With Italy", 25 Eylül 1928. <https://www.nytimes.com/1928/09/25/archives/greeks-criticize-treaty-with-italy-opposition-scores-venizelos-for.html>, Erişim 25.12.2020.

³⁹ Eudoxia Ioannidis, *British Foreign Policy Toward Southeastern Europe And The Restoration Of The Dodecanese Islands To Greece*, Doktora Tezi, McGill University Department of History, 1991, 42-43.

⁴⁰ Dotolo, *Mussolini, Fascism*, 184.

⁴¹ Oran, *Türk Dış Politikası*, 345.

⁴² Oran, *Türk Dış Politikası*, 346.

⁴³ Bestami Sadi Bilgiç, *Turkish-Greek Relations in the Interwar Era: From War to Detente 1923-1940*, Doktora Tezi, Columbian College Of Arts And Sciences Of The George Washington University, 2004, 81.

ailesi ziyaret için 16 Mayıs 1929'da yola çıkmıştır.⁴⁴ İtalya Kralı'nın Rodos ve On İki Ada'ya yapmış olduğu ziyaret, aynı zamanda Yunanistan ve Türkiye'ye de mesaj vermektedir. Bu ziyaretle gövde gösterisi yapan İtalya hem Türkiye'ye hem Yunanistan'a On İki Ada meselesinin kalıcı olarak kapandığı mesajını da vermiştir.⁴⁵

Yaşanan bu gelişmelere ek olarak Yunan Başbakan Venizelos'un Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret ile birlikte 30 Ekim 1930'da Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması, Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşmaları imzalanmıştır.⁴⁶ Özellikle taraflar arasında imzalanmış olan Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol Ege'deki silahlanma açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Bu anlaşmanın temelinde iki ülkeyi de ilgilendiren konular yatmaktaydı. Türkiye açısından, olası bir savaş halinde Yunanistan'a ait adaların Çanakkale Boğazı'nın girişini kapatması ciddi bir güvenlik zafiyeti meydana getirmektedir. Balkan Savaşları'nda Averoff zırhlısının Boğazları kapatması sonucunda yaşanan acı tecrübe, Türkiye açısından sürekli göz önünde bulundurulması gereken bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Yunanistan açısından, Midilli, Sakız ve Sisam adaları Anadolu kıyılarına çok yakındı ve savunması zor bir pozisyondaydı.⁴⁷ Ayrıca yine bu antlaşma ile 1929 Buhranının getirdiği olumsuz etki azaltılmıştır. Bilhassa Yunan bütçesi için ciddi bir yük anlamına gelen deniz silahlandırması meselesi kapanmış ve Atina için diğer alanlara yatırım yapma şansı doğmuştur. Bu anlaşmayı daha da önemli kılan husus hem Yunanistan hem Türkiye'nin, birbirlerinden deniz yoluyla gelebilecek saldırılar konusunda rahatlamaya ulaşmış olmalarıdır.⁴⁸ Böylelikle iki ülke, dostane ilişkilerini Ege'de sağladıkları güven ortamı çerçevesinde sağlamlaştırmış ve 'tehdit algısı' ve 'güvensizlik' gibi tereddütleri bertaraf etmişlerdir.

İkili ilişkilerdeki yakınlaşmanın önemli bir sembolü Yunan Başbakan Venizelos'un 7 Eylül 1932'de *Manchester Guardian*'a verdiği mülakatta kendini göstermiştir. Yunan Başbakan, uzun zamanlar düşman olarak görülen Türkiye ile uzlaşma sağlandığını belirterek "Balkan nefretinin bütünlüğünü anlayanlar için" bu durumun savaş sonrası dönemin en dikkat çekici başarısı olarak değerlendirmiştir.⁴⁹ İki ülke arasındaki olumlu ilişkiler, 1932 yılında Venizelos'un seçimleri kaybetmesine rağmen hız kesmemiştir. Bu durum da her ne kadar Türk-Yunan yakınlaşması Atatürk ve Venizelos'un siyasi karizma ve kararlılığının bir sonucu olsa da, dostane ilişkilerin kişilerden çok ülkeler arasında olduğunu göstermekteydi. Aynı dönemde karşılıklı anlaşmaların da hız kaybetmeden devam ettiği söylenebilir. 14 Eylül 1933 tarihinde imzalanan Samimi Antlaşma Belgesi'ne göre Bulgaristan'a karşı iki taraf da sınırların korunmasını güvence altına alırken uluslararası alanda kendilerini ilgilendiren konularda birbirine danışmayı taahhüt etmiştir.⁵⁰

1930 yılındaki antlaşmanın etkisinin devam ettiğini gösteren en önemli gelişmelerden biri de 1934 tarihinde imzalanan Balkan Paketi olmuştur. Bölgenin kolektif güvenliğini görüşmek açısından altı Balkan Devleti, Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Romanya 1930 yılında konferans düzenlemişlerdir. Ancak 1932 yılında önce Bulgaristan çekilmiş, daha sonrasında da diğer devletler Arnavutluk ile İtalyan gerginliğinden dolayı görüşmeleri durdurmuşlardır. Bu şartlar altında taraflar 1933 yılında Bulgar tarafını ikna etmek istemişse de mevcut statükodan hoşnut olmayan ve Yunanistan üzerinden Ege'ye, Batı Trakya'ya ve güney Dobruca'ya çıkış arayan Sofya yönetimi konferansa katılmayı reddetmiştir.⁵¹

Bulgaristan ve Arnavutluk'un devre dışı kalmasıyla Yunanistan, Türkiye, Romanya ve Yugoslavya arasında 9 Şubat 1934 yılında Balkan Paketi imzalanmış ve Balkanlar bu dört devletin birbirine taahhüt ettikleri

⁴⁴ Temuçin Faik Ertan ve Merve Cemile Sönmez, "İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele ve Ailesinin Rodos Ziyareti ve Yankıları", *Atatürk Yolu Dergisi*, 67 (2020), 195-213.

⁴⁵ Ertan ve Sönmez, "İtalya Kralı III. Vittorio" 204-206.

⁴⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, 347.

⁴⁷ Bilgiç, *Turkish-Greek Relations*, 85-86.

⁴⁸ Ünsal Başak, *Yunanistan'daki Siyasi Partilerin Ege Sorunlarına İlişkin Politikaları (1974-2010)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2016, 12.

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10-255-715-8, (07.09.1932.)

⁵⁰ T.C. Resmî Gazete, "Türkiye ile Yunanistan arasında Ankara'da 14 Eylül 1933 tarihinde imzalanan samimî anlaşma misakının tasdikine dair kanun", Sayı: 265112 Mart 1934, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302384.pdf, Erişim 25.12.2020.

⁵¹ Mustafa Türkes, "The Balkan Pact And Its Immediate Implications For The Balkan States 1930-34", *Middle Eastern Studies*, 30/1 (1994), 123-144, <https://doi.org/10.1080/00263209408700986>, Erişim 07.07.2021.

yardımlaşma ile güvenlik altına alınmıştır.⁵² Paktta yapılan vurgu genel olarak Balkanlar'da oluşan statükoyu korumak ve imzacı devletler arasında çıkarlarının gerektiği durumlarda diplomatik bir cephe kurulmasını amaçlamaktır. Paktta revizyonist devletlerden bilhassa Bulgaristan'ın agresifliğine karşı önlem alınması hedeflenmiştir.⁵³ Söz konusu paktın Yunanistan açısından değerlendirmesi yapıldığı zaman kurulan bu birlikteliğe o dönem muhalefet lideri olan Venizelos'un itiraz ettiği görülmektedir. Venizelos'un özellikle dikkate almaya değer gördüğü nokta, İtalya ile anlaşmalı hareket eden Arnavutluk'un Yugoslavya'ya saldırması durumunda Yunanistan'ın Yugoslavya'nın yardımına koşmak zorunda kalacağı ve dolayısıyla müdahil olacaktır. Hükümet bu eleştiriye Paktın imza sahiplerinin askeri harekâta girmesini gerektiren herhangi bir hüküm içermediğini beyan ederek yanıt vermiştir. Bu durum ise Yunan muhalefetinin anlaşmaya yönelttiği ikinci eleştiriye, yani Paktın tamamen gereksiz olduğunu ileri sürmesine yol açmıştır. Eğer ki bu paktın hedefi Bulgaristan ise, antlaşmaya taraf olan tüm imzacıların şikâyetlerini sona erdirmenin en kolay ve pratik yolu, Bulgaristan ile imzacı taraf arasında Bulgaristan'ın saldırmazlık paktları önerisini kabul etmektir.⁵⁴

Ancak Yunanistan, Pakta ek bir madde koydurarak 'Büyük Güçlerin' saldırısı karşısında olaya müdahil olmayacağını belirtmiştir. İtalya'yı kışkırtmaktan çekinen Atina yönetimi, Paktın Bulgaristan ile alakalı kısmında bulunmaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla, oluşturulmuş olan Balkan Paktı'nda bilhassa Yugoslavya, İtalyan saldırısından çekinip Pakta bu yönde yaklaşırken Yunanistan İtalya ile kısımda bulunmadığını böylelikle deklare etmiştir.⁵⁶ Konu ile alakalı olarak Türkiye'nin Roma Büyükelçisi de Ankara'ya ilettiği raporda İtalya'nın Balkan Paktı'ndan rahatsızlık duymadığını, Mussolini'nin Türk ve Yunan diplomatlara söylediğini aktarmıştır.⁵⁷

Bu esnada, İtalya ve Almanya'nın henüz gücünü tam olarak oturtmadığı dönemde Yunanistan gibi ülkeler daha bağımsız dış politika hedefini sürdürebilmekteydi. Ancak İtalya'nın Etiyopya'yı işgal etmesi ile birlikte Atina'nın kaygıları yeniden gün yüzüne çıkmıştı. Beri yandan bu işgal Ege'deki denklemde yeni bir aktör ortaya çıkarmıştı: İngiltere. Etiyopya Krizi ile birlikte İtalyan agresifliği, İngiltere'nin Akdeniz üzerindeki çıkarları konusunda endişelenmesine yol açmıştır. Bu nedenle Yunanistan'ın stratejik önemi İngiltere açısından daha kritik bir hal almıştır ve Yunanistan'ın işgaline kadar bu strateji devam etmiştir. Ancak, Atina açısından Akdeniz'deki olası İngiliz-İtalyan çalışması endişe verici görülmekteydi. Libya'da İtalyan, Mısır'da İngiliz varlığı ve olası çatışmada tarafların bu bölgelere yapacağı harekâtle birlikte Yunan sahillerinin bu çatışmaya eninde sonunda dâhil olacağı öngörüsü Atina'ya hâkimdi.⁵⁸ Diğer yandan İngiltere ve Yunanistan iş birliğini derinleştirmek istese de iki tarafın da ciddi bir açmazı vardı. İngiltere açısından, Yunanistan'a verilecek açık destek İtalya'yı kaybetmesine yol açabilirdi. Yunanistan açısından ise İtalya'yı provoke etmeme çabası hâkimdi. Atina açısından hayati önem taşıyan şey, bir İtalyan saldırısının ardından gecikmiş yardım değil, böyle bir saldırının önlenmesiydi: ancak İngiliz deniz ve hava kuvvetleri Yunanistan'da uygun mevzilere yerleştirilemediği sürece, bir İtalyan saldırısının önlenmesi imkânsızdı.⁵⁹

Uluslararası arenada Atina'yı ilgilendiren bu gelişmeler yaşanırken ülkenin iç politikasında ise istikrarsızlık yeniden ortaya çıkmıştı. Cumhuriyetçiler ile Kral destekçileri arasında iktidar mücadelesi yeniden başlamıştı. Venizelos destekçisi askerler, 1935 yılında başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur. Bu durumun nihayetinde Kral yanlıları, Kral II. George'u ülkeye getirerek tahta oturtmuştur.⁶⁰ Ancak ülkedeki kargaşa azalmamış aksine Komünistler de artık siyasi bir aktör olarak görünmeye başlamıştır. Bu duruma müdahale

⁵² Soysal, *Türkiye'nin Siyasal*, 457-458.

⁵³ Aptülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, 264-265.

⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10-227-526-14, (07.04.1934.)

⁵⁵ Yunanistan, Pakt'a şöyle bir çekince koymuştur: "Balkan Paktının amacı yalnızca Balkan Devletlerinin gelecek saldırıyı karşılamaktır. Yunanistan, Paktın bir gereği olarak, hiçbir durumda Büyük Devletlerden birine karşı savaş etmez". Soysal, *Türkiye'nin Siyasal*, 458.

⁵⁶ Türkeş, *"The Balkan Pact"*, 138-139.

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10-226-525-20, Roma Büyükelçisi Raporu, (12.01.1934)

⁵⁸ Sotiris Rizas, "Geopolitics And Domestic Politics: Greece's Policy Towards The Great Powers During The Unravelling Of The Inter-War Order, 1934-1936", *Contemporary European History*, 20/2 (2011), 137-156, <https://doi.org/10.1017/S0960777311000038>, Erişim 07.07.2021.

⁵⁹ John Koliopoulos, "Anglo-Greek Relations During The Abyssinian Crisis Of 1935-1936", *Balkan Studies*, 15 (1974), s.99-106.

⁶⁰ Britannica, King II.George, <https://www.britannica.com/biography/George-II-king-of-Greece>, Erişim 25.12.2020.

eden General Metaxas, Kral'ın desteğiyle 4 Ağustos 1936 yılında iktidarı ele almış ve 1941'e kadar sürecek olan dikta yönetimini başlatmıştır.⁶¹

1936 yılında yönetimi ele alan Metaxas'ın dış politika ajandasında iki önemli mesele yer almıştır: Bunlardan ilki Balkanlar'daki ilişkiler, diğeri ise İtalya, İngiltere ve Almanya'nın kontrolüne girmekten kaçınma çabasıydı. Bu durumu aşmak için Balkan Paktı'nın içeriğini genişletmek isteyen Metaxas, paktın İtalya'ya karşı olacak şekilde revize edilmesini talep etmekteydi. Ancak tecrübeli asker, İtalya ile olası bir savaşta Balkan Devletleri'nin Yunanistan'ın Ege'deki topraklarını koruyamayacağını da pekâlâ farkındaydı. Bu durumda Yunanistan'ı Akdeniz'de koruyabilecek tek güç İngiltere'ydı. Metaxas ile alakalı olarak Türkiye'nin Selanik Konsolosluğunun ilettiği raporda, Yunan medyasında Metaxas'ın İngiltere ile iyi ilişkiler kurması gerektiği ve Yunanistan gibi bir Akdeniz ülkesinin mutlaka güçlü bir donanması olan ülkenin yanında yer alması hususu üzerinde önemle durulmuştur. ⁶² Ancak daha önce de değinildiği üzere Metaxas İngiltere'nin kendi ülkesi için İtalya ile savaşa gireceğini düşünmemekteydi.⁶³

Mevcut konjonktürdeki İtalyan agresifliği bu süreçte Türkiye ile Yunanistan'ın yakınlaşmasını doğal olarak artırmıştır. İşbu bağlamda, Ankara'nın güvenlik kaygısının temelinde Boğazların durumu yatmaktaydı. Uluslararası konjonktürün getirdiği fırsattan yararlanan Türkiye, Boğazların statüsünün değişmesi için taraflara 10 Nisan 1936'da bir nota göndermiştir. Bu notaya bilhassa İngiltere, İtalyan tehdidinin varlığından ötürü Türkiye'yi yanına çekmek için destek vermiştir. Nitekim yapılan görüşmeler sonucunda 20 Temmuz 1936 yılında Türkiye'nin lehine olacak şekilde düzenlemeler yapılmış ve İtalya hariç (1938'de sözleşmeye dâhil olacak) diğer ülkelerin onayıyla Montrö Boğazlar Sözleşmesi yürürlüğe konmuştur.⁶⁴ Bu dönemde Atina da Türkiye'nin Boğazlar politikasını desteklemiştir. Nihayetinde, Boğazların Türk egemenliğine geçmesi ve İtalya'ya karşı alınan önlemler Atina'nın çıkarlarıyla uyum sağlamaktaydı.⁶⁵ Buna mukabil Atina yönetimi de kendi güvenliğini gerekçe göstererek Ege Denizi'nde karasularını 3 milden 6 mile çıkarma kararı almıştır⁶⁶ ve Türkiye bu duruma itiraz etmemiştir. O günün şartlarında ilişkilerin getirisiyle kabul edilen bu durum daha sonraki yıllarda Ege'deki uyuşmazlıklarda önemli bir parametre olacaktır.⁶⁷ Zira Yunanistan'ın karasuları konusunda bir revizyona gitmesinde, Akdeniz'deki saldırgan İtalyan politikası ve güvenlik endişesi en önemli etken olmuştur.

Savaşın başlamasıyla savaşa girmek istemediği yönünde açıklamalar yapan Metaxas olası bir tehlikede ise ülkesinin menfaatlerini savunacağını sözlerine eklemiştir. Ayrıca İtalyan tehdidi konusundaki endişeler de devam etmiştir. İtalyan Alman yakınlaşmasını kaygıyla izleyen Yunanistan, bu gerilimden kurtulmak amacıyla İngiltere'ye 1938 yılında ittifak önerisinde bulunmuştur.⁶⁸ Ekonomik olarak Almanya'nın periferisi olmaktan ya da siyasi olarak İtalya'nın parçası olmaktan çekinen Atina yönetimi bu ittifakta ısrar etmekteydi. Her ne kadar İngiltere açısından Yunan liman ve hava sahası öneme sahip olsa da Yunanistan'ın kendisine ekonomik yük getireceğini düşünen İngiltere diğer yandan Mihver devletlerini kıskırtmak⁶⁹ da istememekteydi.⁷⁰ Bu dönemde İtalya'nın Arnavutluk'a yönelik ilhak düşünceleri Atina cephesini rahatsız etmiştir. 4 Şubat 1939 yılında konuşma yapan Mussolini, ülkesini Akdeniz'in tutsağı olarak kabul etmiş ve İtalya'nın okyanuslara açılmadığını deklare etmiştir. İtalya'nın zincirleri kırması gerektiğini ve İngiliz-Fransız ittifakına karşı durması gerektiğini söyleyen Duce Mussolini'nin konuşması Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'da rahatsızlıkla karşılanmıştır.⁷¹

⁶¹ Bobby John Macris, *The Foreign Policy Of Metaxas: 1936-41*, Doktora Tezi, Indiana University Department of History, 1979, 54-66.

⁶² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10-255-718-2., (07.07.1934.)

⁶³ Macris, *Metaxas: 1936-41*, 200-202.

⁶⁴ Oran, *Türk Dış Politikası*, 372-374.

⁶⁵ Bilgiç, *Turkish-Greek Relations*, s.240.

⁶⁶ United Nations, Law No. 230, 17 September 1936, https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_1936_Law.pdf

⁶⁷ Başak, *Yunanistan'daki Siyasi*, 20-23.

⁶⁸ Thanasis D. Sfikas, "Doomed Neutrality Greek Foreign Policy: 1936- 1940", *Dodoni Scientific Yearbook of the Department of History and Archeology University of Ioannina*; 33 (2004), 211-248.

⁶⁹ İngiltere'nin bu dönemde uygulamış olduğu 'Yatıştırma Politikası' temel olarak Almanya'yı yumuşak bir şekilde frenlemek üzerine kurmuş olduğu ve 1935-39 arasında uyguladığı politikadır. Sander, *Siyasi Tarih*, 69-71.

⁷⁰ Zisis Fotakis, "Greek Naval Policy And The Great Powers, 1931-40", *Journal for Maritime Research*, 13/1 (2011) 55-67, <https://doi.org/10.1080/21533369.2011.565993>, Erişim 07.07.2021.

⁷¹ Sfikas, *Doomed Neutrality*, 228.

Sonuç

İki savaş arası dönemde Yunanistan'ın Ege politikası genel olarak istikrarlı bir seyir izlemiştir. Anadolu'da girişilen harekâtın ağır faturası Atina'nın uzun soluklu bir dış politika izlemesine imkan sağlayamamıştır. Bu şartlar altında Pangalos döneminde Yunanistan, Ege'deki komşusu Türkiye ile savaşın eşiğine gelmiş, diğer yandan İtalya ile yine özgün bir şekilde çok sıcak ilişkiler geliştirilmiştir. Ancak Atina açısından bu politikanın kazancı olmadığı özellikle Venizelos iktidarıyla birlikte görülmüştür. İtalya, Akdeniz üzerinde oldukça agresif bir politika izlemekteydi. Nitekim Yunanistan da İtalyan agresifliğine eninde sonunda maruz kalacağını fark etmiştir. Diğer yandan Türkiye, Atatürk döneminde savunmacı ve komşularının hakkına sahip duyan bir politika anlayışı takip etmekteydi. Venizelos, bu politikanın farkına vararak Türkiye ile olumlu ilişkiler kurma niyetini beyan etmiştir.

Türk-Yunan yakınlaşması iki taraf açısından da kazanımlara sebep olmuştur. Atina açısından Türk yakınlaşmasının sonuçlarına baktığımız zaman; Yunanistan'ın Ege'de önemli bir dış politika ve güvenlik başarısı elde ettiği görülmektedir. Nitekim iki taraf arasında 1930 yılında yapılan antlaşmalarla birlikte Yunanistan, Ege ve Trakya tarafından olası bir saldırıyı engellemiş, böylece önemli bir güvenlik açığını kapatmıştır.

İki tarafın yakınlaşması kısa süre içerisinde bölgesel bir birlikteliğe giden yolu açmıştır. 1934 yılında imzalanmış Balkan Paktı, Atina açısından önemli bir açığı kapatmaması nedeniyle eleştirilebilmektedir. Pakt sonucunda özellikle Bulgaristan'a karşı oluşumun yapılması, Yunanistan'ın o dönemde en temel güvenlik tehdidi olan İtalya'ya karşı olan endişesini yatıştıramamıştır. Nitekim bunun farkına varan Metaxas, paktın niteliğinin değiştirilmesi için çaba göstermişse de bu çabalarında başarısız olmuştur.

Metaxas döneminde Yunanistan realist bir politika izlemiş, İtalya'ya karşı dengeleyici olarak İngiltere'yi Ege denkleminde koyma çabasına girişmiştir. Yunanistan'ın Ege üzerinde iki savaş arası dış politikası genel olarak statükoyu korumak ve İtalyan agresifliğine maruz kalmamak üzerine kurulmuştur. Ancak, her ne kadar Yunan yöneticiler bu ihtimalden kurtulmak istese de Akdeniz'de stratejik konumda bulunan ülkenin savaşa dahil olması kaçınılmaz bir gerçeklik olmuştur.

Finansal Destek ve Teşekkür/ Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

Lozan Barış Antlaşması (Le Traité de Paix de Lausanne), 24 Temmuz 1923.

Sevr Barış Antlaşması (Le Traité de Sèvres), 10 Ağustos 1920.

Telif Eserler

Akşin, Aptülahat. *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi:1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Bakić, Dragan. "The Port Of Salonica In Yugoslav Foreign Policy 1919-1941", *Institute for Balkans Studies Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade*. 43 (2012): 191-219, <https://doi.org/10.2298/BALC1243191B>, Erişim 07.07.2021.

Başak, Ünsal. *Yunanistan'daki Siyasi Partilerin Ege Sorunlarına İlişkin Politikaları (1974-2010)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2016.

Bilgiç, Bestami Sadi. *Turkish-Greek Relations In The Interwar Era: From War To Detente 1923-1940*. Doktora Tezi, Columbian College of Arts and Sciences of the George Washington University, 2004.

- Dotolo, Frederick Henry. *Mussolini, Fascism, and Italian Balkan Policies, 1922-1930*. New York: State University of New York Buffalo, 2001.
- Ertan, Temuçin Faik ve Sönmez, Merve Cemile. "İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele ve Ailesinin Rodos Ziyareti ve Yankıları", *Atatürk Yolu Dergisi*. 67 (2020): 195-213.
- Finney, Patrick Benedict. *The Relations Between The Entente Powers And Greece, 1923-6*. Doktora Tezi, The University of Leeds School of History, 1993.
- Forster, Edward S. *A Short History Of Modern Greece*. Londra: Methuen & Co Ltd Publishing, 1941.
- Fotakis, Zisis "Greek Naval Policy And The Great Powers, 1931-40", *Journal for Maritime Research*. 13/1 (2011): 55-67, <https://doi.org/10.1080/21533369.2011.565993>, Erişim 07.07.2021.
- Hayta, Necdet. *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.
- Heraclides, Alexis. *The Greek-Turkish Conflict in the Aegean: Imagined Enemies*. Basingstoke: Palgrave Macmillian, 2010.
- Ioannidis, Eudoxia. *British Foreign Policy Toward Southeastern Europe And The Restoration Of The Dodecanese Islands To Greece*. Doktora Tezi, McGill University, 1991.
- Karacan, Ali Naci. *Lozan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Kissoudi, Penelope. "Balkan Politics: Relations Between Greece And The Balkan States In The Inter-War Years And The Role Of The Great Powers In The Region", *The International Journal of the History of Sport*. 25:13 (2008): 1707-1739, <http://dx.doi.org/10.1080/09523360802367299>, Erişim 07.07.2021.
- Kitromilides, Paschalis M. *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.
- Klapisis, Antonis. "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy during the Pangalos Dictatorship, 1925-1926", *Diplomacy & Statecraft*. 25/2 (2014): 240-259, <http://dx.doi.org/10.1080/09592296.2014.907062>, Erişim 07.07.2021.
- Klapisis, Antonis. "Greek Diplomacy Towards Fascist Italy 1922-1940", *Monnheimer Beiträologie zur Klassischen Archaologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns*. 2013: 293-302.
- Koliopoulos, John. "Anglo-Greek Relations During The Abyssinian Crisis Of 1935-1936", *Balkan Studies*. 15 (1974): 99-106.
- Macris, Bobby John. *The Foreign Policy Of Metaxas: 1936-41*. Doktora Tezi, Indiana University Department of History, 1979.
- Meray, Seha L. ve Osman Olcay. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Birakişması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.
- Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Papuççular, Hazal. *Türkiye ve Oniki Ada (1912-1947)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Psomiades, Harry J. "The Diplomacy Of Theodoros Pangalos:1925-1926", *Balkan Studies*. 13 (1972): 3-26.
- Rizas, Sotiris. "Geopolitics And Domestic Politics: Greece's Policy Towards The Great Powers During The Unravelling Of The Inter-War Order, 1934-1936", *Contemporary European History*. 20/2 (2011): 137-156, <https://doi.org/10.1017/S0960777311000038>, Erişim 07.07.2021.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi, 2010.
- Sfikas, Thanasis D. "Doomed Neutrality Greek Foreign Policy: 1936- 1940", *Dodoni Scientific Yearbook of the Department of History and Archeology University of Ioannina*. 33 (2004): 211-248.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları Cilt 1:1920-1945*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Tağmat, Çağla Derya. *Açlık: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Yunanistan'a Yardımları 1941-1943*. Ankara: Siyasal Yayınevi, 2018.
- Tağmat, Çağla Derya. *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi*. İstanbul: Libra Yayınları, 2019.
- Tağmat, Çağla Derya. "Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos'un Dünyasında Lozan", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 29 (2014): 141-173.
- Türkeş, Mustafa. "The Balkan Pact And Its Immediate Implications For The Balkan States 1930-34", *Middle Eastern Studies*. 30/1 (1994): 123-144, <https://doi.org/10.1080/00263209408700986>, Erişim 07.07.2021.
- Zürrer, Werner. "Girit Meselesi (Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Siyasal Kriz Çözümündeki Beceriksizlik Hakkında)", Çev. Mustafa Aydın. *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 7 (2012): 155-206.

İnternet Kaynakları

<https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1939/apr/13/european-situation.>, Erişim 25.12.2020.

<https://www.britannica.com/biography/George-II-king-of-Greece>, Erişim 25.12.2020.

<https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000004-0311.pdf>, Erişim 25.12.2020.

<https://www.nytimes.com/1928/09/25/archives/greeks-criticize-treaty-with-italy-opposition-scores-venizelos-for.html>, Erişim, 25.12.2020.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302384.pdf, Erişim 25.12.2020.

https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_1936_Law.pdf, Erişim, 25.12.2020.